

В.Я. Марчак,
суддя Апеляційного суду Чернівецької області, доцент,
кандидат юридичних наук

О.А. Ревенок,
старший науковий співробітник, завідувач відділом судово-психіатричних експертиз залежних станів Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України, доктор медичних наук

Висновок експерта як доказ для суду при визнанні особи обмежено осудною

Докорінні зміни в економічному, політичному та правовому житті країни протягом останніх десятиліть зумовили нове визначення пріоритетів у суспільстві з приводу правового врегулювання взаємовідносин між людиною, громадою та державою, зокрема стосовно переосмислення кримінально-правового інституту обмеженої осудності. На ці процеси значною мірою вплинуло втілення на практиці конституційного принципу визнання людини, її життя та здоров'я, прав і свобод найвищими соціальними цінностями, утвердження і забезпечення яких є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Таким чином, особу, яка вчинила злочин, не слід вважати лише суб'єктом кримінальної відповідальності, що має зазнати несприятливих юридичних наслідків у вигляді обмеження прав і покарання. Її також розглядають як носія комплексу психофізіологічних й індивідуальних психологічних властивостей, включно з психічними аномаліями, що в одних випадках визначають формування антисоціальної мотивації особистості, а в інших — впливають на обрання винним певного варіанта соціально значущої поведінки.

Юридична практика потребує наукового обґрунтування при вирішенні питань психологічного змісту, що виникають у процесі судового розгляду кримінальних справ

За даними офіційної статистики, в Україні перманентно зростає кількість осіб, які мають психічні розлади, що дедалі відчутніше впливають на інтелектуальну й емоційно-вольову складову їх життєдіяльності й спричиняють делінквентність. Вважаємо досить актуальним дослідження зазначених питань.

Ведучи мову про роль експертизи для визначення обмеженої осудності, слід зазначити, що юридична практика потребує наукового обґрунтування при вирішенні питань психологічного змісту, що виникають у процесі

S u m m a r y

The authors deal with the issue of the necessity to use complex forensic psychiatric expert examination to define state of the person's partially sanity. They stress that expert output needs to be considered in the criminal process that is one of the means to substantiate the facts.

судового розгляду кримінальних справ. Функції судово-психологічної експертизи, як вважають М.В. Костицький, М.М. Коченов, полягають у точній та об'єктивній оцінці багатоаспектних індивідуальних особливостей психічної діяльності психічно здорових обвинувачених. Загальним предметом судово-психологічної експертизи є психологічні особливості (властивості, стани, процеси) психічно здорової людини ¹.

Як доречно зазначає В.О. Коновалова, найбільш доцільним щодо цього є призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи, що покликана вирішувати межові питання, які стосуються харак-

Проведення судової експертизи — це засноване на спеціальних знаннях експерта дослідження вже зібраних у справі матеріалів для встановлення фактів, що не є очевидними

теристики здорової психіки та такої, що викликає сумнів у своїй повноцінності. Дослідження, наприклад ступеня інтелектуального розвитку в неповнолітніх, які страждають олігофренією в стадії дебільності, специфіки їхньої пізнавальної діяльності, здатності правильно сприймати й оцінювати явища та обставини навколишньої дійсності дають підстави для висновків, що нерідко спричиняють визначені юридичні наслідки. Це може бути звільнення від кримінальної відповідальності, вилучення тих чи інших показань із бази даних свідків, встановлення факту обмови або самообмови, виявлення того, що характер тих чи інших проявів зумовлений фантастичними нашаруваннями або схильністю до навіювання ².

Слушно зауважують Ю.М. Антонян та С.В. Бородин на тому, що виявлення того чи іншого розладу саме по собі не розкриває мотивів злочину й особливостей мотиваційного процесу. Тому завжди потрібно з'ясувати мотиви, але з урахуванням психопатологічних особливостей особи. Іншими словами, недостатньо знати діагноз, а потрібно встановити, як вплинула психопатія чи інший розлад психіки на суб'єктивне формування злочинної поведінки. Тому то й необхідно проводити комплексне психолого-психіатричне дослідження конкретних осіб ³.

І.А. Кудрявцев предметом комплексної психолого-психіатричної експертизи визначає переважно «межову» психічну патологію, не виключаючи й психічної норми, цілком справедливо наголошуючи, що немає сенсу проводити декілька експертиз із метою дослідження одного й того ж предмета

та встановлювати послідовність простих, а потім комплексних експертиз. Необхідно проводити єдину комплексну психолого-психіатричну експертизу, що зможе вирішити питання як патології, так і норми ⁴.

Як вважає М.В. Костицький, відповідна експертиза має називатися патопсихологічною. Однак у зв'язку з недостатнім поки що розвитком цієї науки, дискусіями з приводу її самостійності й навіть існування як науки взагалі на практиці має місце проведення комплексних судових психолого-психіатричних експертиз, в яких беруть участь спеціалісти з психології і психіатрії ⁵.

Судова експертиза, або експер-

тиза в кримінальному процесі — це науково-практичне дослідження, процес пізнання, які провадить експерт, і обґрунтування висновку від-

повідно до встановленого законом порядку. У спеціальній літературі експертом називають особу, котра має спеціальні знання і залучається до кримінального процесу: для пізнання і дослідження об'єкта, яким цікавиться суд; для з'ясування і висвітлення поставлених перед ним питань; для обґрунтування стосовно цих питань висновку, який має значення доказу в справі. Загальні положення цих норм стосуються і судової психолого-психіатричної експертизи ⁶. Проведення судової експертизи — це засноване на спеціальних знаннях експерта дослідження вже зібраних у справі матеріалів для встановлення фактів, що не є очевидними. За її допомогою до вже зібраних у справі матеріалів додаються нові докази, для виявлення яких було потрібно застосування спеціальних знань у певній галузі. Завдання, що ставляться перед експертизою, можуть належати до будь-якої галузі наукових і практичних знань, крім права: з'ясування правових питань входить у компетенцію слідчих органів, прокурора й суду.

Оцінюючи висновок експерта, суд вивчає його і зіставляє з іншими доказами, визначає його обґрунтованість, повноту, доведеність, а також дотримання передбачених законом правил призначення і проведення експертизи

Відповідно до закону висновок експерта для слідчих органів, прокурора й суду не є обов'язковим (ст. 75 Кримінально-процесуального кодексу України). Та оскільки у висновок викладаються фактичні дані, встановлені на основі спеціальних знань, незгода з ним слідчого, прокурора чи суду повинна бути вмотивованою. Оцінюючи висновок експерта,

¹ Див.: Костицький М. В. Судебно-психологіческая експертиза. — Л., 1987. — С. 44; Коченов М. М. Введение в судебно-психологическую экспертизу. — М., 1980. — С. 37.

² Див.: Коновалова В. О. Правова психологія: Навч. посібник. — Х., 1996. — С. 112.

³ Див.: Антонян Ю. М., Бородин С. В. Преступность и психические аномалии. — М., 1987. — С. 169—170.

⁴ Див.: Кудрявцев И. А. Судебная психолого-психиатрическая экспертиза. — М., 1988. — С. 82—83.

⁵ Див.: Костицький М. В. Зазнач. праця. — С. 44.

⁶ Див.: Юридичний словник. Укладачі: кандидати юридичних наук І.П. Бутко, Р.І. Гринчук. За ред. Б.М. Бабія, Ф.Г. Бурчака, В.М. Корещього, В.В. Цветкова. Вид. 2-ге переробл. і доп. — К., 1983. — С. 221.

суд вивчає його і зіставляє з іншими доказами, визначає його обґрунтованість, повноту, доведеність, а також дотримання передбачених законом правил призначення і проведення експертизи. Ці правила утворюють самостійний правовий інститут, що регламентує діяльність експерта, особливості його статусу, правову природу висновків, що складаються ним, а також ставлення слідчого, прокурора, суду й інших осіб, які беруть участь у справі (підсудного, потерпілого тощо), до експерта і його висновку.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження

Організаційно-правові засади судово-експертної діяльності визначено Законом від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ «Про судову експертизу» (далі — Закон). Відповідно до ст. 7 цього Закону судово-експертна діяльність в Україні здійснюється державними спеціалізованими установами та відомчими службами — інститутами судових експертиз Міністерства юстиції України (Київським, Харківським, Донецьким, Львівським та Одеським), що діють на підставі Інструкції про призначення та проведення судових експертиз (затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145), установами Міністерства охорони здоров'я України (судово-медичні та судово-психіатричні експертизи), експертними службами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України. Цим Законом також передбачено можливість здійснення судово-експертної діяльності на підприємницьких засадах: на підставі спеціального дозволу (ліцензії) та громадянами за разовими договорами. Видача ліцензій, а також атестація судових експертів із числа працівників підприємницьких структур і громадян здійснюються Міністерством юстиції України та Міністерством охорони здоров'я України відповідно до їх повноважень. Атестованій особі присвоюється кваліфікація судового експерта.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності й повноти дослідження. Згідно зі ст. 9 Закону органи дізнання, досудового слідства та суди зобов'язані доручати проведення експертиз переважно фахівцям, які мають кваліфікацію експерта.

Отже, судово-експертна діяльність повинна здійснюватися відповідними державними органами або під контролем держави. Її мета — забезпечення високого професійного рівня експертних досліджень і надання судам та слідчим органам неупереджених

висновків експертів. Пріоритет у проведенні судових експертиз надається державним спеціалізованим установам та експертним службам. І тільки якщо в спеціалізованій установі або експертній службі немає експерта з відповідної галузі знань, проведення експертизи доручається представникові підприємницької структури чи громадянину-підприємцю, які мають кваліфікацію судового експерта. Так само має вирішуватися це питання, коли спеціалізована установа (експертна служба) з поважних причин не має можливості забезпечити експертне дослідження, особливо тоді, коли його потрібно провести невідкладно.

Трапляються непоодинокі випадки, коли проведення експертизи пов'язане з використанням специфічних знань (наприклад, із патопсихології, психології, деяких галузей медицини, психосоматики тощо), проте не тільки в спеціалізованих установах (експертних службах), а й серед підприємців немає експертів, які ними володіють. Саме тому в Законі передбачено можливість проведення експертизи громадянами, які не мають кваліфікації судового експерта. У такому разі необхідно укласти відповідний договір між громадянином-фахівцем і судом, який повинен упевнитися в тому, що громадянин володіє спеціальними знаннями з предмета експертизи та здатний виконати експертне дослідження.

Хоч би які спеціальні знання застосовував експерт у ході дослідження, його висновок завжди повинен базуватися на наукових даних. У всіх випадках експерт обґрунтовує свої висновки достовірними і перевіреними науковими фактами, а не тими, котрі перебувають ще в стадії розробки, потребують перевірки чи є спірними

Спеціальними знаннями судового експерта належить розуміти не тільки загальне уявлення особи, але й її спеціальну експертну підготовку, досвід практичної роботи за відповідною спеціальністю, вміння використовувати всі необхідні засоби і методи для проведення дослідження.

Хоч би які спеціальні знання застосовував експерт у ході дослідження, його висновок завжди повинен базуватися на наукових даних. У всіх випадках експерт обґрунтовує свої висновки достовірними і перевіреними науковими фактами, а не тими, котрі перебувають ще в стадії розробки, потребують перевірки чи є спірними.

Проаналізувавши статистичні дані Українського НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України за 2001—2009 рр., ми провели дослідження стосовно обмежено осудних осіб.

У період з 2002 по 2005 р. середній показник кількості обмежено осудних осіб, встановлених за допомогою проведення амбулаторних судово-пси-

хіатричних експертиз на досудовому слідстві та в суді змінюється у бік незначного збільшення — від 0,75% до 4,2%. У 2006 р. наявне його різке падіння — 1,2 % (228 осіб). У 2007 р. — 0,5% (138 осіб) — цей показник є найменшим за останні шість років. У 2008 р. показник кількості осіб, визнаних обмежено осудними, зростає до 1,4 % (254 особи). У 2009 р. він становив 1,3 % (218 осіб) від загальної кількості тих, стосовно кого проводилась експертиза (15 тис. 950 осіб).

Кількість осіб, визнаних обмежено осудними, при стаціонарному обстеженні приблизно в 3 рази перевищує кількість таких випадків при амбулаторних судово-психіатричних експертизах, хоча амбулаторно обстежуються майже у 4,5 рази більше підслідних та підсудних осіб. Це свідчить про вищу якість саме стаціонарної експертизи

За результатами проведених стаціонарних судово-психіатричних експертиз у середньому по Україні показник, що стосується обмеженої осудності в період з 2002 по 2005 р., так само як і при амбулаторній судово-психіатричній експертизі, трохи збільшувався — від 2,7% до 4,2%. У 2006 р. він становив 4,6% (164 особи) — найбільше за весь час існування інституту обмеженої осудності в Україні. У 2007 р. наявне його різке падіння — 1,3 % (51 особа). У 2008 р. показник кількості осіб, визнаних обмежено осудними, зростає до 5,6 % (197 осіб). У 2009 р. він становив — 4,6 % (165 осіб) від загальної кількості осіб, стосовно яких проводилась експертиза (3 тис. 515 осіб).

Таким чином, кількість осіб, визнаних обмежено осудними, при стаціонарному обстеженні приблизно в 3 рази перевищує кількість таких випадків при амбулаторних судово-психіатричних експертизах, хоча амбулаторно обстежуються майже у 4,5 рази більше підслідних та підсудних осіб. Це свідчить про вищу якість саме стаціонарної експертизи.

Аналіз ситуації по областях стосовно кількості рішень щодо обмеженої осудності за 2009 р. засвідчив таке.

При амбулаторній судово-психіатричній експертизі середній відсоток обмежено осудних по Україні у 2009 р. становив 1,3 % (див. рис. 1), зокрема: у Волинській області 3,4 %, Івано-Франківській — 3,9 %, Луганській — 3,9 %, Хмельницькій області — 3,4 %, що становило найвищий показник експертних висновків із визнанням підекспертних осіб обмежено осудними.

Найменша кількість осіб, які згідно з висновком експерта амбулаторної судово-психіатричної експертизи діяли під час вчинення злочину у стані обмеженої осудності, була у Кіровоградській, Полтавській та Сумській областях (по 0,1 %).

При стаціонарній судово-психіатричній експертизі середній відсоток обмежено осудних по Україні

у 2009 р. становив 4,6 % (див. рис. 1). Аналіз ситуації по областях цього ж року засвідчив, що найбільший він в областях: у Волинській (41,6 %), Львівській (17,9 %) та Одеській (11,6 %).

Найменша кількість осіб, які згідно з висновком експерта стаціонарної судово-психіатричної експертизи діяли під час вчинення злочину у стані обмеженої осудності, була у АР Крим — 5 %, Волинській — 5 % та Сумській — 2 % областях.

Жоден з підекспертних у 2009 р. не визнавався обмежено осудним у Тернопільській та Чернігівській областях.

На підставі проведеного дослідження також можна стверджувати, що у 2009 р. питома вага осіб, визнаних обмежено осудними, більша при стаціонарній експертизі — 4,6 % та менша при амбулаторній експертизі — 1,3 %.

Такий незначний відсоток підекспертних та підсудних осіб, стосовно яких був складений висновок експерта про вчинення ними злочину в стані обмеженої осудності, скоріш за все пов'язаний з відсутністю чітких критеріїв визначення цього поняття. Але найважливішою причиною такого стану справ, на нашу думку, є те, що зазначені експертизи проведені без участі спеціалістів у галузі психології.

Такий незначний відсоток підекспертних та підсудних осіб, стосовно яких був складений висновок експерта про вчинення ними злочину в стані обмеженої осудності, скоріш за все пов'язаний з відсутністю чітких критеріїв визначення цього поняття. Але найважливішою причиною такого стану справ, на нашу думку, є те, що зазначені експертизи проведені без участі спеціалістів у галузі психології.

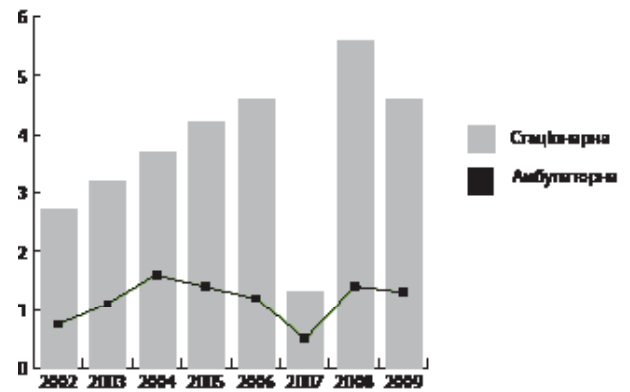

Рис.1. Порівняння кількості амбулаторних і стаціонарних експертиз з висновком «Обмежено осудний» (2002—2009 рр.).

Встановлення стану обмеженої осудності потребує вирішення низки питань психологічного змісту стосовно осіб з психічними аномаліями та виходить за межі компетенції судово-психіатричної експертизи, оскільки її предметом є питання діяльності осіб, індивідуально-психологічні особливості яких відповідають нормі (особливості сприйняття певних явищ у певних умовах, можливість адекватно їх оцінювати, особливості реагування під час екстремальних ситуацій).

Крім того, вирішення експертних питань психологічного змісту стосовно осіб із патологією психіки не може належати до компетенції судово-

психіатричної експертизи як сфери використання медичних, а не психологічних знань. Тому наукове вирішення цих питань може бути забезпечене тільки завдяки розвитку і застосуванню межової галузі науки — патопсихології⁷. Патопсихологія знаходиться на стику двох наук: психіатрії та психології. Тому доцільно призначити комплексну судову психолого-психіатричну експертизу (далі — КСППЕ), предметом дослідження якої «... зазвичай є дві групи питань: про психічне здоров'я особи (відповідь на це дає експерт-психіатр) і про індивідуально-психологічні особливості підсудного (компетенція експерта-психолога)»⁸.

Комплексний психолого-психіатричний підхід до дослідження психіки підсудних і потерпілих з ознаками «межової» патології дає змогу повніше розкрити їхні реальні можливості, причини формування в них деяких особливостей, що впливають на поведінку в кримінальних ситуаціях

КСППЕ має дуже важливе доказове значення у справах про вчинення злочину особами, які визнані судом обмежено осудними. Це зумовлено тим, що тільки професійні психіатри та психологи досконало володіють спеціальними знаннями, за допомогою яких можна виявити в особи психічний розлад і його вплив на пізнавальну та емоційно-вольову сферу психіки особи під час вчинення нею злочину. І тільки КСППЕ може дати професійно обґрунтований висновок щодо зазначених питань.

КСППЕ — окремих напрям наукової та експертної діяльності, який аналізується, методично забезпечується психіатрією, психологією та судовою експертологією і базується на положеннях чинного законодавства

Комплексний психолого-психіатричний підхід до дослідження психіки підсудних і потерпілих з ознаками «межової» патології дає змогу повніше розкрити їхні реальні можливості, причини формування в них деяких особливостей, що впливають на поведінку в кримінальних ситуаціях. Без розкриття особистісних, психопатологічних, ситуаційних факторів у генезі правопорушення висновку про обмежену осудність суб'єкта злочину бути не може. Всебічний аналіз інкримінованого діяння з винесенням обґрунтованого експертного висновку в цих випадках можливий у разі проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи за допомогою встановлених критеріїв (медико-патопсихологічному та юридичному) обмеженої осудності⁹.

⁷ Див.: Приходько Т.М. Проблеми зменшеної осудності у кримінальному праві. — Одеса, 1998. — С. 17.

⁸ Богомяков Ю. С. К вопросу об ограниченной вменяемости в теории советского уголовного права // Эффективность борьбы с преступностью и совершенствование законодательства в свете Конституции СССР. — Уфа, 1980. — С. 9—10. (Переклад автора).

⁹ Див.: Мельник В. До проблеми обмеженої осудності // Право України. — 1999. — № 1. — С. 103.

КСППЕ — окремих напрям наукової та експертної діяльності, який аналізується, методично забезпечується психіатрією, психологією та судовою експертологією і базується на положеннях чинного законодавства. Для встановлення наявного в особи психічного розладу, через який вона під час вчинення злочину не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії чи керувати ними, слід призначити та проводити зазначену експертизу. Для цього у державі створена ціла система спеціальних установ, представлених: Українським науково-дослідним інститутом соціальної і судової психіатрії та наркології, на який відповідно до наказу Міністерства охорони здоров'я України покладено функції головної установи з вирішення проблем судової психіатрії та здійснення науково-методичного керівництва експертними комісіями України; спеціалізованими установами — Київським міським та До-

нецьким обласним центрами судово-психіатричної експертизи, де виконуються як амбулаторні, так і стаціонарні експертизи; підрозділами судово-психіатричної експертизи (амбулаторними та стаціонарними) в структурі психіатричних лікарень і психоневрологічних диспансерів, зокрема, десятьма стаціонарними відділеннями для осіб, які тримаються під вартою, та 27-ма амбулаторними судово-психіатричними експертними комісіями (з них 9 комісій є об'єднаними, амбулаторно-стаціонарними, 18 — тільки амбулаторними). Усі адміністративні територіальні одиниці України забезпечені амбулаторними судово-психіатричними експертними комісіями, приблизно половина областей України мають відділення для проведення стаціонарної експертизи, які виконують функції міжобласних¹⁰.

Такі експертизи можуть призначатися постановою органу досудового слідства, судді чи ухвалою суду. Подібні експертизи можуть проводитися в Українському науково-дослідному інституті соціальної і судової психіатрії та наркології Міністерства охорони здоров'я України, центрах судово-психіатричних експертиз, відділеннях (амбулаторних, стаціонарних експертиз), які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень, психоневрологічних диспансерів. Зазначені заклади охорони здоров'я відповідно до Порядку проведення судово-психіатричної експертизи (затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 8 жовтня 2001 р. № 397; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 березня 2002 р. за № 215/6503) виконують функції судово-експертних установ або

¹⁰ Див.: Ілейко В.Р. Судово-психіатрична експертиза в Україні: основні тенденції розвитку // Архів психіатрії. — 2005. — № 1—4 (44—47). — С. 172—174.

підрозділів. КСППЕ виконується лікарями — судово-психіатричними експертами та психологами, склад такої комісії затверджується наказом керівника експертної установи.

КСППЕ може проводитись амбулаторно, стаціонарно, в судовому засіданні. Вона може бути первинною, додатковою й повторною. Первинною є експертиза, яка призначається у кримінальній справі з таких питань уперше. Додатковою є експертиза, яка призначається для вирішення окремих питань, які не були встановлені при первинній експертизі, а також у разі неповноти або недостатньої якості первинної експертизи, і проведення її доручається експертам у тому самому або іншому складі. Повторною є експертиза, яка призначається, якщо висновок первинної експертизи суперечить матеріалам справи, викликає сумніви щодо його правильності та визнаний органами дізнання, слідчим, прокурором, судом необґрунтованим. Призначення повторної експертизи повинно бути вмотивоване, а її проведення доручається іншому, більш кваліфікованому складу експертів.

Предметом КСППЕ є встановлення в особи психічного розладу та визначення його впливу на можливість особи усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину. Об'єктами КСППЕ є підозрювані, обвинувачені та підсудні, стосовно яких в органів дізнання, слідства та суду виникли сумніви щодо їх осудності; матеріали кримінальної справи, медична документація, аудіовізуальні матеріали та інша інформація про психічний стан особи, стосовно якої проводиться експертиза.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що значення КСППЕ в кримінальному процесі полягає в тому, що вона нерідко стає ефективним засобом для встановлення обставин справи та дає змогу використовувати в процесі розслідування та судового розгляду кримінальної справи увесь арсенал сучасних наукових психолого-психіатричних засобів. КСППЕ є також основним каналом для запровадження в судово-слідчу практику досягнень психології та психіатрії. Цьому експертному дослідженню закон надає значення джерела доказів, або, інакше кажучи, засобу доказування.

Книжкова полиця

«Не місце серед живих...»

Книга тим оригінальна, що написана всупереч не лише моді, а й поширеній у світі (принаймні, світі західноєвропейському) політиці.

Бо й справді: західний світ свариться пальчиком у бік прихильників смертної кари для особливо небезпечних злочинців, мовляв, гріх це великий — позбавляти людину життя, а тут виходить об'ємна книга в суперобкладинці з недвозначною назвою «Не місце серед живих...» (К.: Арт Економі, 2010. — 736 с.). Якщо хтось виснує з неї, що автори — суддя Верховного Суду СРСР та Верховного Суду України у відставці Віктор Кононенко і журналіст Андрій Чирва — писали про захоплюючий відпочинок групи випускників Гарварду на одній з альпійських баз, то це не так. І не встиг директор видавництва «Арт Економі» Сергій Кіктенко минулого року внести лише заголовок у перелік своїх книжкових новинок цю назву, як йому зателефонував штатний борець за гуманізм у всьому світі. Мовляв, ви що там збираєтесь друкувати?! Ви куди розвертаєте цивілізацію?!

Дуже хотілося б бути гуманними. Бо, за поширеною серед людей думкою, не ми людині життя давали, не нам його і відбирати... Колись смертна кара обов'язково стане анахронізмом. Та поки що...

Співробітники Інституту соціології НАН України наводять показову статистику. Протягом усього часу після накладення в країні мораторію на смертну кару (1997 рік) кількість громадян, які виступають за відновлення такого виду покарання, коливається в межах 60—75 %.

Власне, такі ж показники науковці отримували і до запровадження мораторію. Тобто вийшло так, що в цьому сенсі наша політична еліта ніби підтягувала громадян до сучасних висот гуманізму. Але чи змінилася на краще статистика особливо небезпечних злочинців? Чи стали вбивства, зґвалтування, присилування менш жорстокими? Чи поменшало в діях злочинців цинізму? Знову ж маємо справу з дуже складними запитаннями.

— Ми як автори намагалися не нав'язувати читачам ту чи іншу думку, — сказав Віктор Кононенко, який має майже сорокарічний суддівський стаж, під час презентації книги у приміщенні Київського регіонального центру Національної академії правових наук (на заході зібралися судді Верховного й Конституційного судів — діючі та у відставці, помічники суддів ВСУ, працівники прокуратури, представники ЗМІ). — Про закономірність скасування смертної кари чи, навпаки, повернення її до Кримінального кодексу у книжці говорять громадяни в іпостасі як академіків, так і працівників сільського господарства.

...Ми з колегою вирішили хоча б побіжно зачепити дуже важливу тему, яка мене бентежить як юриста все життя. Це права потерпілих внаслідок тяжких злочинів. Цього разу вирішили підійти до теми на конкретних прикладах.

— Ми кілька місяців працювали в архіві, їздили по судах, аби взяти матеріал про конкретні «розстрільні» справи, — додав другий автор, журналіст Андрій Чирва. — Так стало-

ся, що для книжки взято переважно ті справи, які свого часу розглядали судді Верховного Суду України. Ми, по-перше, пересвідчилися, що вони здійснювали правосуддя законно, справедливо, виносячи вироки, адекватні вчиненню злочинам. По-друге, доторкнулися до такого страшного соціального дна, що лише міцні нерви не дали змоги здатися і полишити ідею написання книжки. У слідчо-судових нарисах намагалися показати типажі вбивць, дослідити їхню мотивацію для вчинення жаливих злочинів...

— Книгу написано юридично вивірено, фактично точно, — ділиться враженнями колишній міністр юстиції України та Голова Верховного Суду України Віталій Бойко. — У ній чимало таких речей, які в мені, судді з великим стажем, збурили просто лавину спогадів та думок. Скажімо, як точно розписано, що чисто по-людськи означає для судді винести, виголосити вирок про призначення комусь (хай і останньому негіднику) смертної кари! Психологічно це дуже важко. Однак ми розуміли, що покарання має бути адекватним скоєному злочину. Чи нині не втрачено почуття цієї адекватності? Про це потрібно міркувати і говорити. Ми — країна не така багата й самодостатня, щоб виносити поспішні рішення...

Книгу «Не місце серед живих...» не лише поширено через торговельну мережу, а й безкоштовно передано до бібліотек, до відповідних вищих навчальних закладів, аби з багатим матеріалом ознайомилися майбутні юристи.